

Ambrus László

Egy pesti „úri szélhámos” az első világháborús Amerikai Expedíciós Erők kötelékében

A Népszava 1910. október 5-i lapszámában megjelent *Félmillió szélhámos* című cikkben a következőket olvashatjuk:

Nem mindennapi ravasz-sággal kieszelt csalás foglalkoztatja már napok óta a budapesti rendőrséget. Egy fiatalember, akit tönkretettek az úri passziói, százazrekig követett szélhámosságokat és ami a legkülönösebb a dologban – a károsult eddig még nem jelentkezett. Ennek oka az, hogy a becsapottak várnak, mert azt remélik, hogy nem az ő zsebükre, hanem a másik becsapott zsebére megy a játék. [...] Zacsovics Tibor, a Földintézet volt tisztviselője, aki Dósa Albertnek, Károlyi László gróf jószágkormányzósága főpénztárnokának, a mostohaafia, a múlt évi október hó 1-én kijelentette a mostohaanya előtt, hogy Apponyi Henrik gróf, Károlyi László gróf sógora, ötvenezer korona sürgős kölcsön megszerzésével bizta meg őt. Erre vonatkozó táviratot is mutatott Dósának, aki, mint a Károlyi-család bizalmas embere, végre késznek nyilatkozott a közbenjárásra [...] (Dósa) mostohaafiát elvezette Sonnenberg Imréhez, a Schenker és Társa-cég főnökéhez, aki Dósa számára 1909. évi október 5-én át is adta az 50.000 korona kölcsönt Apponyi Henrik részére Zacsovics kezéhez, aki egy fölhatalmazást is fölmutatott. Egy hónap múlva, november 5-én Zacsovics újra megjelent Sonnenbergnél és Apponyi Henrik gróf nevében visszafizette az 50.000 koronát. Ennek az évnek az elején azután Sonnenberg Imre Berlinből, Apponyi Henrik grófnak az előbbi ügyletből ismert aláírásával levelet kapott, amelyben a gróf ügyeinek rendezése céljából százezer korona kölcsönt kér. Időközben Zacsovics is megjelent mostohaatyjánál, akinek megmutatta újabb fölhatalmazását, amely a pénz átvételére jogosítja. Sonnenberg minden aggodalom nélkül teljesítette a gróf kívánságát és az újabb 100.000 koronát kifizette Zacsovics kezéhez.

Ezt a pénzt azonban főhősünk már nem fizette vissza, sőt, ettől a naptól kezdve a cikk megjelenéséig, azaz október 5-ig nem is látták. Zacsovics eltűnt – a százezer koronával együtt. Az imént idézett cikkből kiderül, hogy természetesen az Apponyi Henrik-féle megbízólevelek és a távirat is hamisítvány volt, sőt, Zacsovicsot időközben „rendetlenség és hivatali hanyagság” miatt a Földhitelintézettől is elbocsátották. A kicsalt összegből fényűző életmódját kívánta fenntartani, amit hivatalnoki fizetéséből természetesen nem tudott megfelelően finanszírozni. A cikk szerint ez „bírta rá a szédelésre”. Nem ez volt azonban az egyetlen nagy összegű csalás, amit a későbbi amerikai hadnagy elkövetett. A cikk ugyanis így folytatódik:

Gróf Károlyi Lászlónak a Szentkirályi-utca 22–24. szám alatt hatalmas bérháza van. Zacsovics Tibor ezt a házat hamisított okmányok és mostohaapjának a fiókjából ellopott

bélyegzők segítségével eladta *Sonnenberg Imrének: 1910 november 1-én történő átadás kötelezettségével. Sonnenberg erre a házra, amelynek vételárát 510.000 koronában állapították meg, összesen 180.000 korona előleget adott át Zacsovicsnak, aki június havában, amikor a Földhitelintézettől is megkapta végkielégítését, megszökött Budapestről. A szélhámos üzelveiről Dósa Albert értesítette a rendőrséget, ahol most Zacsovics bűntársait nyomozzák.*¹

Az idézett újságcikk egy igen komoly, nagy összegű csalási ügyet ismertet, amelynek főszereplője a New York állam magyar katonáinak biográfiai adatait összegző adatbázisomban is szerepel². Az amerikai magyar hadtörténet kiváló kutatója, Vida István Kornél közlése nyomán megbecsülhető, hogy kb. 3.000 magyar bevándorló katona szolgálhatott az Amerikai Expedíciós Haderő kötelékében az első világháború idején.³ Eddigi kutatásom alapján megállapítható, hogy ennek a 3.000 főnek nagyjából az egynegyede, kb. 800 fő New York állam lakója volt. Az első világháborús amerikai hadseregben szolgált New York-i magyarok egyik legkülönlegesebb figurája pedig az 1881. április 13-án, Budapesten született Zacsovics Tibor volt.

Zacsovics Tibor kivándorlása – jobban mondva kimenekülése – előtt Budapesten, a Magyar Földhitelintézet ügyintézőjeként dolgozott, lakóhelye Újpesten, a József u. 26. szám alatt volt.⁴ Az Egyesült Államokba tartó, a Cunard hajótársasághoz tartozó Ivernia nevű hajóra 1910. július 19-én szállt fel Liverpoolban és július 28-án ért partot Ellis Islanden. Honosítására 1916. április 2-án került sor Bostonban. 1917. június 5-én, kortársaihoz hasonlóan, regisztrált az általános sorozásra, majd 1917. november 30-án meg is kapta behívóját. A New Jersey államban lévő Camp Dixonban kapta meg alaki kiképzését és itt is teljesített szolgálatot, egészen 1919. május 28-ig. Ekkor kapta meg a tengerentúli szolgálatra vonatkozó parancsát, majd csatlakozott az AEF-hez (American Expeditionary Forces), ahol a 17. tábori tüzérezred hadnagyaként (2nd Lieutenant) érkezett a nyugati frontra, Franciaországba. Frontszolgálatra rövid ideig tartott, 1919. augusztus 12-én már vissza is tért az Egyesült Államokba, ahol 29-én megkapta leszerelési papírjait. Leszerelése „honorabile” volt, azaz „nem méltatlanságból” történt, annak indoklása pedig: „a kormány kényelme érdekében – szolgálatára a továbbiakban nincs szükség”.⁵

¹Népszava, 1910. október 5. p. 7–8.

²A New York State Abstracts of World War I Military Service, 1917–1919 (Adjutant General's Office. Series B0808) forráscsoport magyar vonatkozású anyagai alapján készült adatbázis nyomán. A továbbiakban: adatbázis.

³István Kornél Vida: Hungarian Americans. In: Alexander M. Bielakowski (szerk.): Ethnic and Racial Minorities in the U.S. Military. An Encyclopedia. I–II. ABC-CLIO, Santa Barbara, CA, USA. 2013. Vol. I: A–L. 311.

⁴Budapest Főváros Levéltára. Okiratok, közjegyzői iratok. A jogszolgáltatás területi szervei. Jakab Géza közjegyző iratai. HU BFL-VII.222.a-1905-0497.

⁵Forrás: adatbázis.

OFFICER-NA and USA	
Tibor, Zacsovics	White
(Surname)	(Christian name)
156 E 42 St	New York
(Street and house number)	(Town or city)
	NEW YORK
	(State)
* Born in	Budapest Hungary Apr 13/1881
† Appointed	2 Lt FA May 28/19 fr USA
Promotions:	no
Organizations and staff assignments:	17 FA to disch
Principal stations:	AEF; Op Dix NJ
Engagements:	no
Wounds received in action:	None.
§ Served overseas	fr Comm to Aug 12/19
Hon. disch. (date)	Aug 29/19
Was reported	per cent disabled on date of discharge, in view of occupation.
Remarks:	0
Form No. 54d-1	Give place and date of birth; (b) date of entry into service; (c) date of discharge; (d) source, civil life (CL), RA, NG, ORC, NA, and USA; and (e) designation of training camp attended, if any. § Strike out if he did not attend a training camp. § Give dates of departure from and arrival in the United States.

1. ábra: Zacsovics Tibor szolgálati absztraktja

Amint az látható, Zacsovics Tibor katonai rekordja tiszta, „jó katonának” számított. Nem vett részt ütközetben (szolgálati absztraktján üres az „engagements” rész), és nem volt aktív részese a háborút követő eseményeknek sem. Személye tehát nem a katonai szolgálata, hanem az izgalmas, ugyanakkor meglehetősen bosszantó, nagy összegű csalási ügye miatt érdemel említést. Minden valószínűség szerint az Egyesült Államokba való kijutásának oka is ez a bűncselekmény, illetve a büntetés elől menekülés lehetősége volt, és ez az, ami érdekessé teszi számunkra Zacsovics történetét.

A korabeli budapesti sajtóanyagok alapján rekonstruálva az eseményeket láthatjuk, hogy Zacsovics Tibor 1909 novemberében (legalább) az egyik nagy összegű csalást elkövette és 1910 júniusáig, azaz Földhitelintézetből való elbocsátásáig bizonyosan a másik ügyletet is lebonyolította. A cikk szerint a pénz megszerzése után megszökött Budapestről. Amint azt az Ivernia hajó utaslistája alapján tudjuk, 1910 júliusában már partra is szállt New Yorkban, tehát nem csak Budapestet, de az egész kontinentet elhagyta. Mindezek alapján egyértelműnek tűnik, hogy jó előre kitervelt csalással van dolgunk, aminek a végleges amerikai letelepedés is a céljai között szerepelhetett. Az idézett cikk után a Népszava másnap megjelent lapszáma újra írt hősről, ekkor már láthatóan tudnak Amerikába távozásáról. *Az uri betyár dolga* című rövid írás azzal a kijelentéssel kezdődik, hogy Zacsovics valahol a tengerentúlon él „a ravaszul szerzett pénzen”. Budapesten viszont a csalások miatt éppen nagy botrány készülődik. Sonnenberg Imre ugyanis követelné vissza a Károlyi grófnak kölcsönadott pénzt – amiről aláírt elismervénye van – Károlyinak viszont természetesen eszébe sincs visszafizetni azt, hiszen a nevében felvett kölcsönről neki tudomása sem volt. „A vihar majd akkor tör ki” – írja a cikk, amikor november 1-jén elérkezik a Szentkirályi utcában levő ház átadásának ideje. Sonnenbergék kifizettek a csalónak 180.000 korona előleget, ebből viszont Károlyiék egy fillért sem láttak – így a botrányos pereskedés szinte borítékolható. De mi a helyzet Zacsovicsal és az ügyben szintén érintett mostohaapjával?

2. ábra: Zacsovics Tibor arcképe a Tolnai Világlapjában, 1910⁶

„Az elvitorlozott [sic!] szélhámosról különben kiderült, hogy másokat is becsapott. Így többek között panaszt tett ellene Weisz Benő férfisزابó, akitől ugyancsak a Károlyi grófok nevében huszezer koronát csalt ki. A kivitel itt is az volt, mint a Sonnenberg-esetben. Eleinte visszafizette a kölcsönöket, mikor azonban nagyobb összeget sikerült kicsalni, nem jelentkezett többet. A szédelgő mostohaapját, Dósa Albertet, aki a Károlyi-uradalom főpénztárosa, ágybadöntötte az izgalom. Előreláthatólag ő lesz a legnagyobb áldozata az uri betyár gazságainak.”⁷

Egy másik lap, a Friss Újság szerint még június folyamán Zacsovics beállított mostohaapjához, ahol a következőt közölte vele: „Apám, én tönkretettelek benneteket. Bocsássatok meg, én most megyek, majd megtudtok mindent.” Ez az állítólagos látogatás az eltűnése előtti napon történt.⁸ A másnapi lapszámban további információkat kapunk a csaló személyes ügyeivel kapcsolatban. Korábbi főbérője azt állította róla, hogy már az első találkozáskor gyanította, hogy csaló lehet, hiszen „kinyitotta a felöltőjét s kabátja szélét is elhuzta, hogy vastag arany óraláncát látni lehessen.” Ezenkívül azt is megtudjuk, hogy 1909 decemberében Monte Carlóban járt, nagy bőrröndökkel utazott el, viszont januári visszatérésekor poggyász nélkül érkezett – ami gyanúra adott okot. A lapnak nyilatkozó főbérőlőtől májusban költözött el Újpestre, a József utcába.⁹ Weisz Benő felesége pár nappal később levelet kapott a csalótól – derül ki a Délmagyarország című lap október 11-i cikkéből. A rendőrséghez Weisz Benőné által eljuttatott levélben a csaló azt követeli, hogy álljanak el a feljelentéstől, „ne tegyék tönkre a terveit”, ugyanis ő meg akar nősülni. Emellett ígéretet tesz az okozott károk megfizetésére, és kilátásba helyezi, hogy ha a rendőrség kezére kerül, öngyilkosságot fog elkövetni. A levelet nem tudták lenyomozni, mivel nem postai úton,

⁶Tolnai Világlapja, 1910. október 16. p. 2368.

⁷Népszava, 1910. október 6. p. 8.

⁸Friss Újság, 1910. október 5. p. 2.

⁹Friss Újság, 1910. október 4. p. 6.

borítékban érkezett.¹⁰ A feljelentés egyébként október 8-án történt meg. „A feljelentő Hartmann Mór Alsóerdősor-utczai mészáros, a kitől Zacsovics négyezer koronát csalt ki Károlyi Lászlóné grófné hamisított levelei alapján. A feljelentés következtében a rendőrség elrendelte a nagystílű csaló körözését.”¹¹

További információmorzsákat csíphetünk fel a Népszava másfél héttel későbbi, *Az uri szélhámos nyomában* című cikkéből.

„Zacsovics Tibornak, az uri szélhámosnak a viselt dolgaival többször foglalkoztunk. [...] Most, ugylátszik, hogy a rendőrség nyomába került a megugrott szélhámosnak. A szökevény öccse, Zacsovics Iván föltünően hasonlít bátyjához. Ez Zombori Iván névre külföldre szóló utlevelet szerzett. Ezt tudta meg az ujpesti kapitányság és megakadt azon, hogy miért kellett Zacsovicsnak álnévre kiállított utlevél? Bizonyára azért, hogy a bátyja szökhessék vele. Megtudták ezenkívül, hogy nemrégiben kiváltották Zacsovics Tibor zálogba tett fehéreneműit is. Ez is amellet szól, hogy a csaló gondosan készült a szökésre.”¹²

A korabeli lapokban nem található információ arról, hogy a rendőrség „az utóbbi évek egyik legnagyobb arányú és legügyesebb szélhámosának”¹³ nyomára akadt volna. Ennek oka – mint azt már tudjuk – az volt, hogy az elkövető az Egyesült Államokba távozott, ahol hat évvel később már állampolgárságot is szerzett. Európába legközelebb már az Amerikai Expedíciós Erők hadnagyaként tért vissza, de újabb magyarországi látogatásáról szintén nincs információ. Ahogyan az sem ismert, hogy mi történt a tetemes mennyiségű orvul szerzett pénzzel. Mennyit is csalt ki összesen áldozataitól ez az „úri betyár”? Az idézett újságcikkekéből megismert összegek az alábbi táblázatban láthatóak.

Áldozat	Sonnenberg Imre	Weisz Benő	Hartmann Mór	Összes ismert zsákmány
Összeg	280.000	20.000	4.000	304.000

3. ábra: Zacsovics Tibor eddig ismert csalásai

A 20. század elején száz korona nagyjából húsz amerikai dollárt ért. Átszámítva az összesen 304 ezer korona tehát több mint 60 ezer dollárt érhetett. Egy amerikai hivatalnok, aki Zacsovics magyarországi foglalkozásához hasonló munkát végzett (pl. egy könyvelő), éves szinten átlagosan 1500 dollár körül kereshetett. De még a kiemelkedőnek számító keresettel rendelkező profi baseball-játékosok éves átlagfizetése is mindössze ennek duplája, 3000 dollár volt 1910-ben, vagyis átlagosan 20 éves profi karrier alatt lehetett 60 ezer dollárt keresni.¹⁴ (Mai értékén egyébként ez a 60 ezer közel 1,5 millió dolláros vagyont jelentene.¹⁵) Mi történhetett ezzel a hatalmas összeggel? Erről nem sokat tudunk meg a lapokból, a pénz egy részét – vélhetően a százezres kölcsönt – „a börzén” elvesztette, emellett a Rudolf-

¹⁰Délmagyarország, 1910. október 11. p. 10.

¹¹Magyarország, 1910. október 8. p. 8.

¹²Népszava, 1910. október 21. p. 6.

¹³Friss Ujság 1910. október 21. p. 3.

¹⁴Scott Derks: *The Value of a Dollar. Prices and Incomes in the United States, 1860–2009.* Millerton. 2009. p. 99.

¹⁵Uo. p. 46.

rakparton élt egy asszony, akinek rendszeresen juttatott pénzt.¹⁶ Ezen kívül az állítólagos „fényűző” életmódjának fenntartása is jelentős gyorsasággal apaszthatta ez ebül szerzett vagyont. Nem tudjuk, mennyi volt még a birtokában, amikor Amerikába érkezett, de valószínű, hogy a pénz igen hamar elfogyhatott, hiszen szinte azonnal munkát vállalt az Egyesült Államokban.¹⁷

A háború után New York államban, Mount Vernon városban telepedett le. Tovább folytatta hivatalnoki karrierjét: könyvelőként dolgozott – némileg ironikus módon – egy közpénzellenőrző vállalatnál. Az 1930-as népszámlálás adatai szerint az ekkor 48 éves Zacsovicnak és Margaret nevű, németországi születésű feleségének egy Gordon nevű 8 éves fia és egy Yvonne nevű, 3 és fél éves lánya volt. Velük élt még a feleség előző házasságából származó két nevelt gyermeke is, Elenaor Matray (16) és Margaret S Matray (12).¹⁸ Vér szerinti apjuk Mátray Lajos, a John D Pettet néven is ismert magyar-amerikai ékszerész volt, aki több ízben is ült börtönben, főként éppen amiatt, hogy elmulasztotta fizetni a heti (!) 75 dolláros tartásdíjat volt feleségének, Margaretnek. Az újraházasodás után két évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az asszony beleegyezzen a tartásdíj csökkentésébe, heti 35 dollárra.¹⁹

Mátray Lajos, 58 éves ékszerész, arra kérte a bíróságot, hogy a feleségének fizetendő heti 35 dolláros tartásdíjat engedje el, mert Mátray oly szegény, hogy kénytelen műhelyében lakni.

Mátray korábban 75 dollárt fizetett, feleségének, aki időközben férjhezment Zacsovic Tiborhoz. Mátray továbbra is fizette a 75 dollárt és az asszony csak két év múlva egyezett bele abba, hogy a tartásdíjat heti 35 dollárra szállítsák le.

4. ábra: A Mátray-ügy az Amerikai Magyar Népszavában, 1933

Érdekesség, hogy gyakorlatilag minden hivatalos iraton összekeveredik Zacsovic keresztnéve és vezetékneve. A népszámlálási íven, és más dokumentumokon is a Tibor van megadva a „Last name” szekcióban, a Zacsovic pedig így értelemszerűen a „First name” alatt szerepel. Felesége, Margaret is Margaret Tiborként szerepel hősünk 2. világháborús sorozási regisztrációs kártyáján, Margaret Zacsovic helyett. Feltételezhető, hogy ő maga diktálhatta így be a nevét, hiszen különböző években, különböző szituációkban keletkezett dokumentumokról van szó, ahol egyedi adatfelvétel történt, nem pedig meglévő adatbázisból emelték át a személyi adatokat. Vagy hibát követett el neve megadásakor a honosítási eljárásra jelentkezéskor és ennek megfelelően személyi okmányaiiban fordítva szerepelt a neve, majd egyszerűen „úgy maradt”, vagy pedig szándékos ferdítés is történhetett – aminek oka nem ismert, de nehéz lenne elképzelni, hogy a hatóságokat próbálta volna ily kezdetleges módon megtéveszteni.

¹⁶Délmagyarország, 1910. október 5. p. 7.

¹⁷Forrás: adatbázis.

¹⁸Forrás: adatbázis.

¹⁹Amerikai Magyar Népszava, 1933. január 24. p. 3.

REGISTRATION CARD—(Men born on or after April 28, 1877 and on or before February 16, 1897)			
SERIAL NUMBER U. 463	1. NAME (Print) ZACSOVICS Tibor		ORDER NUMBER
2. PLACE OF RESIDENCE (Print) 337 Warwick Ave Mt. Vernon West N.Y. <small>(Number and street) (Town, township, village, or city) (County) (State)</small>			
3. MAILING ADDRESS SAME <small>(Mailing address if other than place indicated on line 2. If same insert word same)</small>			
4. TELEPHONE	5. AGE IN YEARS 61	6. PLACE OF BIRTH Budapest Hungary <small>(Town or county) (State of country)</small>	
7. NAME AND ADDRESS OF PERSON WHO WILL ALWAYS KNOW YOUR ADDRESS Margaret Tibor SAME Address			
8. EMPLOYER'S NAME AND ADDRESS Lloyd E. O'Neal			
9. PLACE OF EMPLOYMENT OR BUSINESS 15 Exchange Pl Jersey City N.J. <small>(Number and street or R. F. D. number) (Town) (County) (State)</small>			
I AFFIRM THAT I HAVE VERIFIED ABOVE ANSWERS AND THAT THEY ARE TRUE.			
D. S. S. Form 1 (Revised 4-1-42)	(over)	16-21630-2	Zacsovics Tibor <small>(Registrant's signature)</small>

5. ábra: Zacsovics Tibor 2. világháborús sorozási regisztrációs kártyája, 1942

Zacsovics Tibor 86 éves korában, 1968. február 10-én hunyt el, sírja a Long Island National Cemetery-ben található, rajta veteránnak kijáró tiszteletadással. Furcsa életút az övé. Még a Budapesten elkövetett csalásai után írták róla, hogy „kétlaki életet élt, ismeretségeinek egyik körében tisztos hivatalnok volt, de volt egy másik világa is, ahol grand seigneur életet élt.”²⁰ „Kétlaki” élete metaforikusan is értelmezhető, hiszen az Egyesült Államokban hősként tekintettek rá és a hadsereg Nagy háborús veteránjaként temették el, szülőhazájában viszont hatalmas károk okozójaként, szavahihetetlen, megbízhatatlan, aljas emberként tartották számon. Megkárosította nem csak a becsapott feleket, de saját nevelőapját is.

A Budapesten elkövetett igen komoly mértékű csalások után az „úri szélhámos” hamar elköltötte a bűncselekményekben szerzett jelentős összeget. A törvény elől az Egyesült Államokba menekült, ahol hamarosan korábbi szakmájában dolgozott, majd egy rövid időre az amerikai hadsereg kötelékében, hadnagyi rendfokozatban szolgálva, visszatért Európába. Újabb csalások, vagy más bűncselekmények nem ismertek, ugyanakkor kisebb furcsaságok köthetőek hozzá, például a nevével kapcsolatos kavargás, vagy felesége korábbi férjének megkárosítása a túlzott tartásdíj fizetésén keresztül. Zacsovics Tibor példája egy érdekes történet, de egyben jól illusztrálja azt, hogy az Amerikába vándorolt tömegben – a jobb élet, a nyomorból való kilábalás lehetőségére áhító, jóra való emberek mellett a hatóság elől menekülő „bűnöző elemek” is találhatóak voltak. Ez az aspektus is fontos része a jelenségről alkotott történeti emlékezetünknek.

²⁰Délmagyarország, 1910. október 5. p. 7.